

OMMAVIY TARTIBSIZLIKLARNI BARTARAF ETISH VA OLDINI OLISH FAOLIYATINI O‘RGANISHDAGI YONDASHUVLAR (HUQUQIY YONDASHUV), JINOYATNING OBEKTIV VA SUBEKTIV TAMONLARI, PSIXOLOGIK YONDASHUV, OLOMON TURLARI, ODAMLARNING OLOMON ICHIGA QO‘SHILISHGA BO‘LGAN MOTIVLARI.

ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ЛИКВИДАЦИИ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЕСПОКОЙСТВ (ПРАВОВОЙ ПОДХОД), ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕСТУПНОСТИ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД, ТИПЫ ТОЛПЫ, МОТИВЫ ЛЮДЕЙ ПРИСОЕДИНЯТЬСЯ К ТОЛПЕ.

APPROACHES TO STUDYING ACTIVITIES TO ELIMINATE AND PREVENT PUBLIC DISORDER (LEGAL APPROACH), OBJECTIVE AND SUBJECTIVE ASPECTS OF CRIME, PSYCHOLOGICAL APPROACH, CROWD TYPES, PEOPLE'S MOTIVES TO JOIN THE CROWD.

*O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Magistratura fakulteti tinglovchisi
podpolkovnik **Hamiraeв Sobir Qahramonovich***

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy tartibsizlikni bartaraf etish va oldini olish faoliyatini o‘rganishdagi yondashuvlar (huquqiy yondashuv), jinoyatning obektiv-subektiv tamonlari, psixologik yondashuv, olomon turlari, odamlarning olomon ichiga qo‘shilishga bo‘lgan motivlari yoritilib beriladi.

Kalit so‘zlar: Ommaviy tartibsizlik, ommaviy tartibsizlikni bartaraf etish, yondashuv, jinoyatning obektiv-subektiv tomoni, psixologik yoddashuv, olomon turlari olomon ichiga qo'shilish motivlarining tavsiflanishi.

Аннотация: В данной статье выделены подходы к исследованию деятельности по ликвидации и предотвращению массовых беспорядков (правовой подход), объективно-субъектные стороны преступности, психологический подход, виды скопления людей, мотивы присоединения людей к толпе.

Ключевые слова: Описание массовых беспорядков, ликвидация массовых беспорядков, подход, объективно-субъектная сторона преступления, психологическая память, виды толпы, мотивы присоединения к мафии.

Abstract: In this article, approaches to the study of activities to eliminate and prevent mass disorder (legal approach), objective-subjective aspects of crime,

psychological approach, types of crowds, and people's motives for joining the crowd are highlighted.

Key words: Description of mass disorder, elimination of mass disorder, approach, objective-subjective side of crime, psychological memory, types of mobs, motives for joining the mob.

Ommaviy tartibsizliklar jamiyat va davlat xavfsizligiga putur yetkazuvchi tushuncha sifatida doimiy ravishda ilmiy kengashlar diqqat markazida bo'lib kelgan. Uning o'ziga xosligi shundan iboratki, u boshqa bir qancha xavflar yoki tahdidlar bilan birga yuradi, jumladan mamlakatdagi etnik ziddiyatlar, norozilik namoyishlari, rangli inqiloblar, ommaviy bezorilik harakatlari, jinoiy guruhlar o'rtasidagi to'qnashuvlar bevosita ommaviy tartibsizlik ko'rinishida sodir bo'ladi.

Shuning uchun ham davlat va jamiyat hayotidagi ko'plab sohalarda bu muammo o'rganib kelinadi. Xususan, yuridik soha vakillari uni og'ir turdagi bir jinoyat sifatida o'rganishsa, sotsiologlar olomon fenomeni bilan bog'liq ravishda ijtimoiy psixologik jihatdan o'rganib kelishadi, siyosatchilar esa davlatning siyosiy barqarorlik holatiga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazishi nuqtai nazaridan baholab kelishadi.

Fikrimizcha, ommaviy tartibsizliklarni alohida yondashuvlar asosida o'rganmasdan kompleks tarzda, ya'ni huquqiy, ijtimoiy va siyosiy yondashuvlarni umumlashtirgan holda tadqiq etish, ommaviy tartibsizliklarning barcha jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Huquqiy yondashuv: Ommaviy tartibsizliklarga qarshi kurash faoliyatiga huquqiy yondashuvchi tadqiqotchilar, uni jinoiy faoliyatning bir turi sifatida baholashga e'tibor qaratishadi. Ya'ni, ommaviy tartibsizlik natijasida kelib chiqadigan javobgarlik nuqtai nazardan o'rganishadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 244-moddasida ommaviy tartibsizliklar uchun tegishli javobgarlik belgilangan.

Huquqiy yondashuvda ushbu jinoyatning yuridik tushunchasi, obyekt, subyekt, obyektiv tomoni, subyektiv tomoni va tergov qilish bilan bog'liq bo'lgan jihatlar yoritib o'tiladi.

Mazkur jinoyatning obyekt – jamoat xavfsizligi, jamoat tartibi, kishilar hayoti, sog'ligi, o'zganing mol-mulki, shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining normal faoliyati bo'lishi mumkin.

Bunday jinoyatning obyektiv tomoni - quyidagilarni qamrab oladi:

- qurol yoki qurol sifatida foydalaniladigan boshqa narsalarni ishlatib yoxud ishlatish bilan qo'rqitib, shaxsga nisbatan zo'rlik ishlatish, qirg'in solish, o't qo'yish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish, hokimiyat vakiliga qarshilik ko'rsatish orqali sodir etiladigan ommaviy tartibsizliklar;

- ommaviy tartibsizliklarda faol ishtirok etish.

Jinoyatning subyekti - 16 yoshga to'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi, chet el fuqarosi va fuqaroligi bo'lmagan aqli raso jismoniy shaxslar ommaviy tartibsizliklarning tashkilotchilari va faol qatnashchilari hisoblanadi.

Ommaviy tartibsizliklar subyektiv tomondan qasddan sodir etiladi, shu tufayli sodir etish motivi va ko'zlangan maqsadi jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir etmaydi. Jinoyatning motivi millatchilik, hokimiyatni egallashga intilish, g'araz, bezorilik va hokazolar bo'lishi mumkin. Ommaviy tartibsizliklarning boshqa qatnashchilari esa ommaviy tartibsizliklar vaqtida o'zlari sodir etgan jinoyatlar uchungina javob beradilar.

Agar ommaviy tartibsizliklarning tashkilotchilari yoki faol ishtirokchilari 16 yoshga to'lmagan bo'lsa, bu holda ular ommaviy tartibsizliklar vaqtida o'zlari sodir etgan muayyan jinoyatlari uchun, masalan, odam o'ldirish, o'zgalar mulkini nobud qilish, zo'rlab nomusga tekkanligi uchun javob beradilar.

Ta'kidlash lozimki, qirg'in solish, vayron qilish, o't qo'yish va shunga o'xshash harakatlarni amalga oshirmasdan jamoat tartibini buzish holatlaridagi huquqbuzarliklar ma'lum bir shart-sharoitlar mavjud bo'lgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining "Bezorilik" 277-moddasi bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi mumkin.

Ommaviy tartibsizliklarni huquqiy jihatdan o'rgangan tadqiqotchilar, ushbu jinoyatni boshqa turdagi jinoyatlar bilan kompleks tarzda sodir bo'lishini, shuningdek bu jinoyat olomon ishtirokida sodir etilishi nuqtai nazardan, haqiqiy aybdorlarni aniqlash va tergov olib borishda ma'lum bir qiyinchiliklar vujudga kelishini aytib o'tishadi.

Ushbu jinoyat tarkibida ishtirokchilikning barcha shakllari namoyon bo'lishi mumkin.

Masalan, uyushgan guruh yoki jinoiy uyushma tartibsizliklar yadrosida joylashgan bo'lsa, qolgan shaxslar esa oddiy yoki murakkab ishtirokchilik shakllari ko'rinishida qatnashgan bo'ladilar.

Jinoyatning tugash vaqti bo'yicha huquqshunoslar tomonidan turlicha qarashlar mavjud.

Xususan, A.R. Zayniddinov fikricha ommaviy tartibsizliklar real holatda tashkil etilgan va uning oqibatlari paydo bo'lgan vaqtda jinoyat tugallangan hisoblanadi.

N. Vodkoning so'zlariga ko'ra, jinoyatning zararli oqibatlar sodir bo'lgan yoki bo'lmaganligidan qat'iy nazar jinoyat tugagan hisoblanadi.

Bizning fikrimizcha, ommaviy tartibsizliklarning obyektiv tomonini tashkil etuvchi har qanday xatti-harakatlar sodir etgan paytdan boshlab jinoyat tugatilgan deb tan olinishi kerak.

Psixologik yondashuv Psixologik yondashuvda ommaviy tartibsizliklar bevosita olomon fenomeni bilan bog'liq tarzda tadqiq etiladi, ya'ni tartibsizliklarni amalga oshiruvchi olomon turlari, yuzaga kelish motivi, psixologiyasi, ishtirokchilar ongiga

ta'sir qilish usullari va vositalari, olomon xulq-atvoridagi o'zgarishlar va uni boshqarish bilan bog'liq jarayonlar o'rganiladi.

Psixologlar yondashuviga ko'ra, olomon - alohida tashkil etilmagan, stixiyali tarzda paydo bo'lgan tartibsiz, anglab olingan umumiy maqsadga ega bo'lmagan, sof hissiyotga berilgan odamlar to'dasi.

Psixologiyada olomon faolligi va hissiyotga berilganlik darajasiga ko'ra faol va passiv turlarga ajratiladi.

Faol olomon deganda birinchi navbatda zo'ravonlik, shafqatsizlik, bosqinchilik, qo'poruvchilik harakatlariga moyilligi bo'lgan, tajovuzkor xulq-atvor yetakchilik qiladigan odamlar to'dasini tushunish lozim.

Passiv olomon esa, o'zida emotsional komponentlarning yo'qligi bilan ajralib turadi. Uni tashkil qiluvchilar ushbu guruhga to'satdan, misol uchun, biron bir hodisani tomosha qilaman deb, shunchaki qo'shib qolganlar yoki aniq maqsad asosida kelishilgan holda yig'ilganlar (to'y hashamlarga, kino, teatrga kelganlar) ham bo'lishi mumkin. Passiv olomonga hos individlarning o'zaro joylashuvi shundayki, ular bir-birlariga ta'sir qilmaydi. Binobarin bu turdagi olomonni boshqarish oson kechishi tadqiqotchilar tomonidan alohida ko'rsatib o'tilgan.

Olomoni psixologiya nuqtai nazaridan bu tarzda tasniflash shartli qabul qilingan bo'lib, amaliy nuqtai nazardan qaraganda olomonning o'zgaruvchanligi ya'ni, bir turdan ikkinchisiga o'tishi uning muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Olomonning o'zgaruvchanligi to'satdan yoki qasddan uyushtirilgan bo'lishi mumkin.

Ko'plab tadqiqotchilar ommaviy tartibsizliklarning kelib chiqishida bevosita olomonni eng xavfli bo'g'in sifatida ko'rsatishsa, A.N.Suxov ulardan farqli ravishda olomonni bir qancha turlarga ajratib, ularning ayrimlarini xavfsiz bo'lishi mumkinligi to'g'risida fikr yuritadi.

Oddiy olomon – tasodifan ma'lum bir voqea-hodisa to'g'risida ma'lumot olish uchun yig'ilgan odamlar to'dasi. Masalan yong'in yoki avariya vaqtlarida yig'ilgan omma. Bu olomon turini muallif eng xavfsiz deb baholaydi.

Ekspressiv olomon – u birgalikda quvonch, qayg'u, g'azab va boshqa his-tuyg'ularni ifoda etadigan odamlar guruhi. Masalan, rok musiqachilar muxlislari, dafn marosimi ishtirokchilari.

Konvensional olomon – asosan sport tadbirlari vaqtida shakllanadigan fanatlar guruhi.

Ularning xavfli jihati raqib jamoa vakillari bilan keltirib chiqaradigan tartibsizliklarda ko'rinadi.

Ekstatik olomon – ekspressiv olomonning haddan tashqari kuchli shakli bo'lib, bunda odamlar his-tuyg'ular kuchliligidan bir-biriga tan jarohati yetkazishgacha borishadi.

Faol olomon – bu ommaviy axborot vositalari xatti-harakatlarning siyosiy jihatdan eng muhim va xavfli shakli. U o‘z navbatida bir necha agressiv, vahimali, majburiy va isyonkor kabi kichik guruhlariga ajratiladi.⁷ Odamlarning olomon ichiga qo‘shilishga bo‘lgan motivlar bular:

Birinchi, bo‘layotgan voqea hodisaga qiziqish, ya’ni inson psixologiyasi shunday refleks shakllanganki, agarda biron joyda ko‘pchilik insonlar to‘planib turgan bo‘lsa, shaxs o‘z xohishiga bog‘liq bo‘lmagan holda o‘sha joyga borishga intiladi.

Ikkinchi, boshqa shaxslarning chorlovi bilan, bunda shaxs olomonning to‘planishidan manfaatdor bo‘lgan shaxslarning ta’siri bilan olomon tarkibiga qo‘shilib qoladi.

Uchinchi, ma’lum bir manfaatni ko‘zlab, masalan hokimiyat vakiliga qarshilik ko‘rsatish, o‘z xohish istaklarini ommaviy tarzda bayon qilish, norozilik kayfiyatini ko‘rsatish va boshqalar. Ushbu motivatsiyadagi shaxslar agressiv ko‘rinishdagi olomonni tashkil qilib, davlat organlari tomonidan olib borilayotgan siyosatdan norozilik kayfiyatini o‘zida namoyon qiladi.

Tadqiqotchilar tomonidan olomon psixologiyasini o‘rganishda alohida bir shaxsni ajratgan holda uning aynan tartibsizliklar vaqtida ongida sodir bo‘ladigan o‘zgarishlarni tahlil qilishganda, shaxs harakatlarida quyidagicha holat kuzatilgan:

- aqlni ishlatishga nisbatan hissiyotga berilishning ortishi;
- o‘z kuchiga haddan ortiq ishonch paydo bo‘lishi;
- guruhiy ta’sir ortib, mustaqil fikrlashning pasayishi;
- tartibsizlik obyektiga nisbatan nafrat ortishi;
- o‘z harakatiga javobgarlik hissining yo‘qolishi;
- insonning haddan tashqari fidoiylik va shafqatsizlik qilishga qodir bo‘lishi;
- qilayotgan xatti-harakatlarini ongli ravishda baholay olmasligi.⁸

psixologik o‘zgarishlarning barchasi salbiy xarakter kasb etib, olomonning agressivligini oshirishga xizmat qiladi, hamda tartibsizliklar tashkilotchilari uchun

olomonni boshqarishda qulay muhit yaratadi. Bu o‘z o‘rnida, huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan olomonni tarqatishda ma’lum qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida aytib o‘tilgan ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki ommaviy tartibsizliklar ro’y berganda sodir etilgan tartibsizliklarni bartaraf etish va oldini olish faoliyatini o‘rganishdagi yondashuvlar (huquqiy yondashuv), jinoyatning obektiv-subektiv tamonlari, psixologik yondashuv, olomon turlari, odamlarning olomon ichiga qo‘shilishga bo‘lgan motivlari haqida ozmi ko‘pmi o‘zimizga tegishli ma’lumotlar olib, xulosalar chiqarib oldik va ommaviy tartibsizlik xech qachon insoniyatga va jamiyatga foyda keltirmasligi aksincha uning salbiy oqibatlarga olib kelishidan saqlanish zarur deb tushunishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet saytlari:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharx. Maxsus qism. M.X. Rustambayev. 2016y. 698 b.
2. Багмет А.М. Массовые беспорядки как уголовно-правовое понятие. <https://cyberleninka.ru/article> - г 2016.
3. Зайнутдинова А.Р. Ответственность за организованные формы соучастия в преступлении по российскому уголовному праву: Дис... канд. юрид. наук. – Казань, 2001. – 203 с.
4. Водько Н.П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью. – М.: Юриспруденция, г 2000.– 73 с.
5. Дружинин В.Н. “Психология XXI-века”. Москва, 2003, 863 с.
6. Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. – СПб.: Питер, 2003. – 192с.
7. Сухов А.Н. Как уберечься в толпе ОБЖ: Основы безопасности жизни. – 2015. - № 10.
8. Иванова К.В. Массовые беспорядки понятия и сущность – Москва. г 2017.